

TO FORSKNINGSTRADISJONER

AV NILS CHRISTIE

Hva som her følger, er en artikkel om to forskningstradisjoner, illustrert med et konkret eksempel hvor de to tradisjoner er kommet i konflikt. Det er Eckart Köhlhorns kritikk av Kjetil Bruuns og min bok »Den gode fiende« jeg anvender som eksempel. Opprinnelig hadde jeg tenkt å nøye meg med et enkelt polemisk svar til Köhlhorn, men så ble det mer spennende, og kanskje også mer nyttig å forsøke å sette materialet ind i en bredere ramme og se mer prinsipielt på saken. Men med denne ramme vil en del momenter hos Köhlhorn forbli ubesvart. Ikke fordi jeg nødvendigvis er enig med ham, men fordi disse momenter faller utenom det som her ble hovedsaken; forsøket på å se hvordan to forskningstradisjoner knaker i sammenføyningene når de møtes.

* * *

I den ytterste forenkling kan det kanskje antydes to hovedtendenser i den samfunnsvitenskapelige tradisjon. I den ene finner vi en samfunnsforskning med nokså nært slektskap til malerkunst, litteratur og musikk. Det gjelder for de *temaer* der tas opp, og det gjelder også i betydelig utstrekning selve tilnæringsmåten til temaene. Når malere, litterater og musikere er opptatt av folkekultur og senere av nasjonalstaters fremvekst, så kommer visse typer samfunnsforskere hurtig etter om samme tema. Så også ved industrisamfunnes fremvekst, klassekonflikter, oppdagelsen av det underbeviste – Freud leste Ibsen, det var ikke omvendt. Innen denne type forskning vil også selve *fremstillingsformen* ofte stå kunsten nær. Asplunds (1970) undring overfor samfunnet, Liljestråms (1983) erotiske krig, eller Auberts (1969) skjulte samfunn har alle åpenbare litterære kvaliteter. Men slike finnes også i arbeidene til både Marx og Weber, og ganske spesielt hos Simmel. Det legges hos disse stor vekt på forenklinger, og på å få fram hovedperspektivet i en klar form. Krystallisering av hovedtankene blir en hovedsak. Det legges samtidig stor vekt på selve *fenomenbeskrivelsen*, noe som er med på å skape de komplikasjoner som så senere må samles i nye forenklinger. Hva som f.eks. utgjør kriminalitet, blir mer enn problematisk. I dette perspektiv er ikke kriminalitet noe i for seg – det finnes ikke – uten sett på som handlinger som gis sosial mening. Kriminalitet blir en sosial konstruksjon. Å telle et fenomen før det er gitt sosial mening blir vanskelig, eller i det minste uinteressant. *Metodene* innen denne type samfunnsforskning vil ofte være tungt spesifiserbare. Som innen kunsten, vil innsikter ofte springe ut av drøm, følelser og intuisjon. Men dette er ikke noe spesielt for akkurat samfunnsforskningen. Gode idéer kommer ofte, og i alle vitenskaper, rekende på ei fjøl. Det finnes ikke metodeoppskrifter for idé-produksjon. Kanskje bare denne: Man bør vokte seg vel for å gå for metodisk fram hvis man vil legge forholdene til rette for å finne på noe nytt!

Den anne hovedstrøm i samfunnsvitenskapen står fjernere fra både lek og kunst. Dette er en forskning som legger mindre vekt på å få øye på nye sammenhenger, og større vekt på å få fram detaljerte informasjoner om samfunnsforhold. Man er mere opptatt av å forklare enn av å forstå. Både valg av temaer og fremstillingens *form* står her kunsten fjernere. Temaene er i noe større grad avledet av tidligere forskning. Det legges vekt på å få fram kunnskap som kan sees som praktisk nyttig, – for konkrete formål eller oppdragsgivere. Statistikk blir formspråket, ikke poesi. Metodene gir et ryddigere preg. Det legges mindre vekt på fenomensbeskrivelsen. Fenomenene er. Kriminaliteten finnes, bestemt av statistikkføreres kategorier. Man kan hurtigere gå over til telling. I denne type samfunnsvitenskap er man kanskje noe mindre opptatt av originalitet, men til gjengjeld sterkere opptatt av verifikasjon.

Robert Nisbet (1978, s. 19) skiller mellom oppdagelsens logikk og demonstrasjonens logikk. Det sistnevnte er underlagt regler og forskrifter, men ikke det første. Den største synd i hans verden er å tro at oppdagelsene kan nås ved å følge regler hentet fra demonstrasjonens logikk. Resultatet av denne misforståelsen kan bare bli intellektuell tørke og ufruktbarhet, sier han. Og føyer til i en annen sammenheng (s. 36-37):

»til tross for hva vi har lært om kreativitet generelt, er det fremdeles mye vi ikke vet om dette. Men en ting er klart. Problemene, innsiktene, ideene og formene som gir seg til kjenne hos kunstneren og vitenskapsmannen synes like ofte å komme fra det ubevisste som fra det bevisste. De kommer like ofte fra bred, eklektisk og uorganisert lesning, observasjon og opplevelser, fra undring, skumlesning og drømmerier, og fra gjemte erfaringer, som fra noe som er bevisst og øyeblikkelig synlig. Arthur Koestler har vist i flere av sine usedvanlige verker at de like ofte kommer fra den »kjeivhendte« prosessen med følelser og intuisjon, som via den »riktige« kanalen med logikk, empirisk målbevissthet og årsak.«

...

»Hvis dette er sant, må vi ikke da trekke konklusjonen at alt som kan resultere i en innskrenkning av erfaringer og fantasi, i forkrøpling av den intuitive prosessen og i rutinegjøring eller ritualisering av de skapende evner, må ses på med samme fiendtlighet vi som vitenskapsmenn, filosofer og kunstnere ser på alle innskrenkninger i tankens frihet, det være seg politiske eller andre.«

Den første hovedstrøm – den som står kunsten nær – vil av mange sees som beslektet med hermeneutikken, – et ord som i dag betyr »almen tolkningslære«. Det går på å forstå. Den annen står positivismen nær. Samfunnsvitenskapene skulle nå det høyeste stadium – det positive, og bli generaliserbare og presise som naturvitenskapene var antatt å være (Anderson 1982, s. 12). Det er ikke her nødvendig å foreta noen mannjevning mellom disse to samfunnsvitenskapelige tradisjoner. Robert Nisbet har formodentlig rett i at den første tradisjon er særlig velegnet til å se litt større sammenhenger, håpefullt også av og til finne på noe helt nytt, noe man ikke hadde tenkt på før. Den annen tradisjon har sin styrke ved mer avgrensede problemstillinger, og da ganske spesielt ved hypoteseprovning.

Ingen mannjevning. Men det kan være nyttig å holde i erindringen at de finnes. Møtene mellom de to kan lett bli litt innholdstomme. Positivistene kan synes at fenomenbeskrivene blir alt for spekulative og løse i kantene, mens hermeneutikerne nok ofte synes at positivistene bringer dem gjennom ørkenen av tall og formler før de nølende våger å konkludere at det finnes mere registrert kriminalitet i byer enn på landsbygd. Ved mangt et forskerseminar i kriminologi/sosiologi har jeg opplevd disse gjensidige skuffelser. Og det er ikke så lett å ta dem opp, gjøre noe med dem i de konkrete diskusjonene. Det er så mye som da må sies, man vet ikke hvor man skal begynne og hvor man skal slutte – og i seminarenes hastige verden står bare en liten kvote minutter til rådighet for hver. Dessuten: I noen grad dreier det seg kanskje om forskjeller forankret ganske dypt i de respektive bærerens personligheter. Noen foretrekker klassisk musikk, andre rock, det er ikke sikkert det går an å diskutere seg fram til en enighet om stort annet enn å tolerere hverandres preferanser.

Men det som *kan* sies, og som jeg vil anvende resten av denne lille artikkel til å si noe om, er at det kan gå nokså galt om den ene tradisjon kritiseres ut fra den annen tradisjons kriterier. Et eksempel på en slik uheldig blanding tror jeg vi finner i Eckart Kühlhorns omtale av vår bok »Den gode fiende«. La meg før jeg begynner gjennomgåelsen få si helt eksplisitt at jeg er glad for Kühlhorns kritikk. Hans posisjon er så rendyrket at poengene blir tydeliggjort. Det er fint om det kan bli skapt større bevissthet om hvor vi skiller lag.

* * *

Noe av det mest dramatiske i konflikten mellom tanketradisjonene kommer til syne i en liten tabell hvor Eckart Kühlhorn sier at våre forslag er blitt sammenfattet. Den uopmerksomme leser kunne kanskje tro at tabellen var hentet fra vår bok, la meg derfor ile med å si at det er Kühlhorn som er tabellens far. Heldigvis.

Tabell 1 ser slik ut hos Kühlhorn.

Land	Straff- minskning	Hasj på apotek ¹⁾	Tobak på apotek	Tre timmars arbeidsdag ²⁾
DK	–	nej	?	?
F	–	nej	?	?
N	ja	ja	ja	ja
S	ja	ja	ja	ja

1) Kan opphåvas av kommunalt veto.

2) Omfattar arbete på lørdagar.

Denne tabellen gir et inntrykk av klarhet, og av å være eksakt. Klarhet; vi vil minske straffer og arbeidstid. Og vi vil selge hasj og tobakk på apotek. Kort og godt. Og så det eksakte, det tilsynelatende eksakte i tabellen. De to fotnoter, de gir jo et inntrykk av at både hovedsak og bisak er fanget inn. Men *meningen* da Eckart Kühlhorn,

Hans Gude og Adolph Tidemand: Brudeferd i Hardanger 1848.

meningen med de tre timers arbeidsdag, hvordan skal noen lesere kunne fatte den ut fra tabellen? Det er jo faktisk ikke arbeidstidens lengde som er det sentrale for oss, men å få arbeidet fordelt over tid på en slik måte at mennesker blir sammenvevd med hverandre og forblir i sine nærmiljøer på slike måter at de lettere kan styre hverandres adferd. Arbeidstidens lengde er hos oss viktig for et resonnement om forutsetninger for sosialt samhold. Det er et bilde på en mangel vi har fremstillet, ikke et byråkratisk forslag til en reform. Kan noen finne bedre metoder til å hindre befolkningen i å forlate sine nærsamfunn, så gjerne for oss. Konfrontert med Eckart Köhlhorns tabellgjengivelse begynte jeg å lure på hvordan han ville forsøke å formidle innholdet av et maleri til sine lesere. Mon tro hvordan han ville gjengitt Tidemand's og Gude's berømte (og litt klisje) maleri »Brudeferd i Hardanger«? Kanskje slik:

Tabell 2. Innholdsanalyse av Brudeferd i Hardanger.

	Båt	Vann	Trans- port	Likferd	Parrings- rituale	Musikk- deltakelse	Alkohol- konsum
Ja	X ¹⁾	X	X		X	X	X ²⁾
Nei				X			

1) Dog uten motor og seil.

2) Formodentlig hjemmeproduisert, men på den tid legalt.

Vår bok er intet kunstverk, men i hvert fall er den innholdsmessig rik nok til at Kühlhorns formspråk blir inadekvat. Ja, jeg tror faktisk at nokså mange av dem som måtte ha lest boken, og spesielt om de med noen grundighet har lest hva vi skriver om betydningen av arbeidstidens organisasjon for å tilrettelegge gode ansvarsformer, de vil finne Kühlhorns gjengivelse av disse kapitler som »Tre timmars arbeidsdag« og »omfatter arbete på lørdagar« mangelfull inntil det parodiske. Det er superempirikerens tabelloppstilling av mangelfullt forståtte og/eller gjengitte fenomenen vi møter hos Kühlhorn. Om tabellen vil jeg dessuten for ordens skyld tilføye, at i tillegg til å være meningsløs, er den til overmål også feilaktig. Det er ikke hasj vi foreslår solgt på et apotek, men det langt mindre potente stoff marihuana. Vi foreslår ikke en ordning som kan oppheves av kommunalt veto, men en som bare kan innføres etter komunal folkeavsteming. Vi foreslår heller ikke tobakk solgt på apotek, men underlagt samme typer restriksjoner som alkohol. Bagateller, men siden vi nå er i dialog med en harddatamann så får vi hardne hva hardnes kan.

* * *

Eckart Kühlhorn klarer ikke å beskrive hva vi skriver. Til gjengjeld skulle han ønske vi hadde skrevet om noe annet. Han sier: »Det som saknas är gedigna forskningsresultat, t. ex. jämförelser av de faktiska straffen med straffen för andra brott samt en internationell jämförelse.« Denne brist gjør i følge Kühlhorn at vår bok »kanske inte övertygar andra än de redan troende.« I en annen sammenheng får vi vite at »Det som författarna inte nämner är de faktorer som ger ett kontrollsystem dess existensberättigande, nämligen ... att avhålla potentiella lagbrytare.« – altså den almenpreventive dimensjon.

Til dette kan svares i henhold til begge de hovedtankeretteringer i sosiologien. Først i Eckart Kühlhorns positivistiske ånd: Uten dokumentasjon er vi jo faktisk ikke. Det var meget enkelt å påvise store forskjeller i strafferammene i ulike land, og også helt ekstreme økninger enkelte steder. Vi har også kunnet beskrive anvendelsen av disse forskjelligartede strafferammer. Vi kunne i vår tabell 12,5 påvise hvordan Finland kommer i en meget uvant særstilling ved å dømme meget få til lange fengselsstraffer, mens Sverige og enda mer Norge kommer ut i motsatt ende av strenghetsskalaen. Men å komme stort lenger ad empirisk vei innen overskuelig tid, det tror vi ikke noe på. Almenprevensjonen har vi nå diskutert i deseni. En konklusjon nokså mange vil kunne slutte seg til, er denne: Om ingen reaksjoner følger et lovbrudd, er dette antagelig uheldig rent almenpreventivt. Men vi vet intet presist om hvorvidt 10 års pine i praksis er mer effektivt enn 5 års pine, eller mindre effektivt enn 15 års pine. Det hagler med påstander om almenprevensjonens betydning, og det finnes myter om at det er belegg for disse påstander. Men går vi til problem av relevans for våre problemstillinger, blir det ord, ikke belegg.

Kühlhorn vil muligens si: Da får vi vente med å lindre straffene til vi har funnet ut. Vi vil si: Det er yderst tvilsomt om vi vil finne ut, og eventuelt når. Vi kan ikke bevare et så sterkt lidelsesskapende system under henvisning til behovet for mer forskning.

* * *

I denne kunnskapsmessige mangelsituasjon reiser det seg to spørsmål. For det første: Hva skal vi gjøre inntil vi eventuelt har funnet ut, fått bedre almenpreventive kunnskaper? For det annet: Hva ville konsekvensene være om vi hadde maksimale kunnskaper om almenprevensjonens virkninger? I begge tilfelle ledes vi over i resonnement hentet fra en annen verden enn erfaringsvitenskapenes.

I mangel av presise kunnskap om »den nødvendige straff« vil jeg foreslå tre hjelperegler i samfunn av vår type – samfunn hvor vi jo vanligvis går inn for å redusere menneskers lidelse:

- I Hvis i tvil om hvorvidt den tilsiktede pine er for høy; da bør den reduseres: Usikkerhet om almenpreventive virkninger må føre til at de minst pinefulle alternativ velges.
- II Hvis to eller flere samfunn med betydelige likheter i samfunnsstruktur og konsummønster utviser forskjelligartet pinenivå, bør landet med høyt nivå justere sin praksis nedover.

Om den nødvendige pine vet vi lite. Men vi vet noe om hvem som pines. Vi vet det er det gamle filleproletariatet, bare nå med enda en rift i broken. Det er i hovedsak det gamle fattigdomsklientellet. Men dette er viktig kunnskap i ethvert *etisk* system. Inkeri Anttila og Patrik Törnudd har lansert slagordet: Spre stigma. Dette er særlig viktig når straffen er almenpreventivt begrunnet, hvor altså mennesker påføres lidelse som pedagogisk hjelpemiddel for andre mennesker. Den etiske regel må her kunne formuleres slik:

- III Hvor straffen i særlig grad rammer sosialt skjevt; der må lovgivere og utøvere vise en særlig forsiktighet i anvendelsen av dette middel.

Men så til overmål: Selv om vi hadde sette at straffen virket, og vi visste hvor mye som måtte til, ville vi ikke kunnet slå oss til ro. Dette er jo ikke bare et empirisk spørsmål. Det er ikke bare et spørsmål om virkninger, om nytte, om statsnytte. Spørsmålene må settes inn i en langt videre ramme. Narkotikapolitikk, som annen kriminalpolitikk, dreier seg om moralske, samfunnsorganisatoriske og kulturelle spørsmål. Den moralske vurdering gjelder f.eks. spørsmålet om straffenes relative størrelse; er det moralsk riktig å straffe strengere for å selge hasj enn for en rekke andre former for potensielt farlig atferd? Og hvis det i praksis viser seg at straffene nesten utelukkende bæres av de fattigste, kan de da opprettholdes? Men kriminalpolitikken bør også vurderes ut fra mer generelle kriterier, og her er det samfunnsorganisasjonen kommer inn: Presenteres vi gjennom den strafferettslige praksis som beskrives og de forslag som fremmes, representeres vi og våre land slik som vi *vil* bli representert, eller presentert? Japan er flere ganger blitt fremhevet som et lysende narkotikapolitisk forbilde. Kontrollen er i stor utstrekning en avspeiling av de øvrige samfunnsforhold, men også med selvstendige virkninger tilbake. Hvor meget av den japanske organisasjonsformen og kulturpakken er vi villige til å ta med på kjøpet? Og hvor meget av den øvrige kontrollen? Hva slags samfunnsforhold må eksistere for å »få til« ordninger som f.eks. i USA med fem-seks ganger så mange innesperrede i forhold til folketallet som i Danmark-Norge og Sverige? Hvilke organisasjonsformer måtte til for å skape japansk effektivitet i kontrollen? Om vi nå i første omgang klarte å få kontrollen til å ligne de utenlandske forbilder, uten å endre våre skandinaviske samfunnsordninger fullstendig, hvor lenge tror vi noe slikt kunne opprettholdes? Og så om kulturpolitikken:

Kultur er det dyrkede, det menneskefrembragte. Vi er skapt av våre samfunn, men har også skapt dem. Samfunnsordningen må vurderes som skaperverk, som bilder på hvem vi er, hvordan vi er, hvorfor vi er som vi er. Kan vi akseptere det vi ser, holder det for kritikk?

Vil vi ha det slik i landene våre, at vi vil gi narkotikaproblemet en slik særstatus når det gjelder bruk av tilsiktet pine? Narkotikaproblemet er et reelt problem med død og sykdom i sine spor. Men vi har mengder med slike problem, og nettopp det velegnede i dette problemet bør gjøre oss ekstraordinært tilbakeholdne med å gi det ekstraordinær status. Det er velegnet til å bortforklare, og det er velegnet for enhver sosial eller politisk organisasjon som ønsker ekspansjon. Selv med maksimale investeringer vil noen restproblem vise seg uløselige, hvis vi da ikke vil smadre viktige kulturtradisjoner. Så får vi da heller unnlate å løse disse siste problem, akkurat som vi har gjort med en del av bilismens skader, med alkoholskadene, med idrettsskadene.

Til slutt en tanke som bryter sterkt med det tilvante når det gjelder kriminalitet og kontroll: Vi ser vanligvis straffnivået som et resultat av kriminalitetsnivået. Kriminaliteten starter likesom det hele, og så kommer straffen som en uunngåelig følge. Det er et spørsmål om vi ikke burde tenkte omvendt. Vi burde starte med kontrolliden, bestemme oss for hvilket straffnivå vi ville ha – som vi fant passende for vårt land, som representerte oss på den måte vi ville bli representert¹⁾. Først etter at denne diskusjon var tilendebragt burde vi starte med neste stadium; en politisk og moralsk diskusjon om hvem som innen dette på forhånd bestemte straffnivå burde motta hvilke former for pine.

LITTERATURLISTE

- Asplund, Johan* (1970) Om undran inför samhället. Stockholm.
Aubert, Vilhelm (1969) Det skjulte samfunn. Oslo.
Liljestrøm, Rita (1983) Det erotiske kriget. Stockholm.
Nisbet, Robert (1978) Sosiologi som kunstform. Oslo.

Adresse: Nils Christie

Institutt for kriminologi og strafferett
 Universitetet i Oslo
 Karl Johans gt. 47, Oslo 1, Norge

1) I staten Minnesota i USA ville ikke tanken være helt fremmed. Lovgiverne har der satt et tak på fangebefolkningen. I hvert fall i teorien er systemet slik at når taket nås, når fangetallene overstiger en viss grense, tvinges utøvende myndigheter til å iverksette tidligere løslatelser av grupper av fanger for å komme under taket igjen.